

VÁCLAV KAPLICKÝ

KLADIVO NA ČARODĚJNICE

CHARAKTERISTIKA UMĚLECKÉHO TEXTU

„Co je vám podezřelého? Samo obvinění? Nebo doznání po tortuře? U inkvizičních soudů je taková praxe odjakživa. Kde říkáte, že se to stalo?“

„Na žerotínském panství ve Velkých Losinách.“

„U Žerotínů? Losinský Přemek před několika lety zemřel a zanechal po sobě dva nezletilé chlapce. Zdá se mi, že panství za ně spravuje jejich teta... Jsme trochu příbuzní.“

„Ano, Milosti, panství spravuje hraběnka z Galle.“

„Sirotky opustit nemůžeme. To je naše povinnost!“

„Milosti, nejde však vůbec o nezletilé majitele panství. Podezřelý mi je inkviziční soudce, jakýsi pan Boblig z Edelstadtu. Používá stejných praktik, jaké uplatňovali inkvizitoři v německých krajích na počátku našeho století. Nyní jsme již dál...“

Varhánky na čele hraběte se stávaly hlubší, jeho hlas prozrazoval rozmrzelost:

„Řekni mi: přiznaly se ty ženy, nebo se nepřiznaly?“

„Přiznaly se, ale až po těžké tortuře, Milosti.“

„Tak co se vám tu nezdá, mladý muži? Z právního hlediska je věc jasná jako slunce. Když se přiznaly, my už jim pomoci nemůžeme!“

Sekretář sklonil hlavu. Netroufal si hraběti odporovat, ale bylo na něm vidět, že nesouhlasí.

„Příteli,“ pravil bodře hrabě. „Zbytečně si přiděláváte práci a zatěžujete své svědomí. Co je vám do těch venkovských bab? Doznaly se, a tím je pro vás věc odbyta. Upsaly se ďáblu či neupsaly – o tom nám nepřísluší uvažovat, pro nás je důležitá jen otázka, byl-li proces veden správně. [...]“

Analýza uměleckého textu

- **zasazení výňatku do kontextu díla**

Úryvek je asi z poloviny knihy, kdy už jsou Bobligovy inkviziční procesy v plném proudu. Z úryvku je jasné, že měl Boblig volné pole působnosti, jiní úředníci nechtěli mít s procesy nic společného. Mladý sekretář sice ženy litoval, ale nemohl zabránit tomu, co se s nimi stane.

Šumperský děkan Lautner a jeho kuchařka a pomocnice Zuzana Voglicková jdou na svatbu, kde se sešli různí šumperští obyvatelé. Děkan je líčen jako všemi oblíbený muž.

Žebračka Schuchovka si v kostele schovala hostii, aby ji dala krávkě, která potom měla lépe dojit. Všiml si jí ministrant, řekl o tom faráři a žebračka byla označena za čarodějnici. Pan děkan Lautner a další kněží se museli sjet na panství hraběnky z Galle a případ staré pověřivé ženy řešit. Rozhodli, že povolají inkvizitora Bobliga. Když přijel, paní z Galle se ani trochu nelíbil, navíc si řekl o hodně peněz a hodlal setrvat celé tři měsíce. Navíc měl s sebou zruďného pomocníka Ignáce řečeného Nácek. Boblig obviní z čarodějnictví hned tři ženy a vyslýchá je bez jakéhokoli slitování. Všechny jsou podle něj čarodějnice, které chodily na nedaleký kopec Petrovy kameny, kde se prý scházely s ďáblem a obcovaly se svými galány.

Boblig navštívil děkana Lautnera, který ihned pochopil, jak zlý člověk k nim přišel. Boblig měl choutky na Zuzanu a pátral v děkanově domě po zakázaných kacířských knihách. Když byl Lautner na křtinách, kde se probíral proces s údajnými čarodějnicemi, dal jasně najevo, že Bobligovi nevěří. Rád by ho nějakým způsobem dostal pryč. Boblig si zatím dopřává víno, ačkoli na něj nemá nárok. Z rozhovoru s katem Joklem vyplyne, že je potřeba ženy začít mučit, za to má totiž kat víc peněz. Ještě tu noc tedy větší Jokl na provazy hrbatou Dobešku, ta však nic nepřizná a nakonec omdlí. Druhý den

najde kat Dobešku mrtvou. Boblig tvrdí, že je to vina ďábla, ale hraběnka z Galle a farář König jsou proti. Boblig zuří, že jsou na zámku proti němu. Hraběnka z Galle odjíždí, čímž nechává Bobligovi volnou ruku.

Obviňovány a uvězňovány jsou další a další ženy. Na losinském zámku je vyslychají dva kapucíni, Boblig používá palečnice a španělskou botu. Další šla na řadu papírnice, která omdlela, když slyšela, jak ji obviňuje lazebnice. Boblig to komisi zdůvodnil jako projev ďábla. Druhý den vyrazil za soudcem Gaupem a dostal ho do úzkých tím, že ho prý dvě ženy obvinily z čarodějnictví. Vystrašený Gaup rád přijal nabídku být členem nové šumperské inkviziční komise.

Boblig poslal dopis biskupovi Lichtensteinovi a očernil v něm tři kněze – Lautnera, Königa a Königova známého. Lautner přichází za biskupem krátce poté, co si dopis přečetl. Biskup je rozhodnutý nechat vše důkladně prošetřit. Lautner se mu jeví jako upřímný muž, kdežto Bobligovi se v obličeji zračí zlo. Nicméně Lautnerovi vyčte, že si u sebe drží mladou kuchařku, což vytváří pomluvy. Lautner to uznává a přemýšlí, jak by Zuzanu dostal z děkanství, aniž by jí ublížil. Nejlepší by bylo ji provdat, ale ona je přesvědčená, že děkanskou kuchařku nikdo nebude chtít.

Lautner se cestou na křtiny dozvěděl, že bude zřízen další inkviziční soud v Šumperku v čele s Bobligem. Je zděšen. Lidé v Šumperku rokují o Bobligových procesech. Všem je jasné, že v nich jde o peníze. Ještě tu noc je zatčena paní Sattnerová, hospodská, jedna z nejzámožnějších občanek. Boblig ji nechal dva dny ve vězení, než ji vyslechl. Vyptával se hlavně na děkana Lautnera a jeho vztah s kuchařkou Zuzanou. Nakonec paní Sattnerové ukázal všechna mučidla.

Do kraje přišla morová nákaza. Navíc se objevila kometa, která je znamením přicházejícího neštěstí. Mladý jurista má potvrdit rozsudek, upálení tří žen z Velkých Losin. Snažil se přesvědčit hraběte Šternberka, ale marně. Všechny tři ženy jsou před obyvateli města upáleny, následuje hostina pro vrchnost. Děkan Lautner šel za Bobligem, aby se zastal Marie Sattnerové. Boblig je však krutý a sdělí děkanovi, že chce obvinít dalších dvacet lidí. Lautner proto jede hned druhý den varovat své přátele, okolní faráře. Ignác a Boblig si nyní, když jim Lautner nepřekáží, dojdou pro krásnou kuchařku Zuzanu Voglickovou. Boblig totiž chce Lautnera zničit a Zuzana je výborným prostředkem. Nečeká však, že bude tak statečná. Ubránila se, když ji chtěl Nácek svléknout, aby na jejím těle našel údajné znamení čarodějnic – pihu nebo bradavici. Lautner po návratu onemocněl, navíc byl zdrcen Bobligovou krutostí. V nemoci se o něj starala paní Huttrová. Její manžel Kašpar Hutter se chce domoci práva, a tak obchází všechny radní. Zatčeni byli i pan Sattler a jeho dcera Lízl.

V dubnu bylo upáleno pět žen, již s menším zájmem veřejnosti. Sattler viděl ve vězení svoji zlomenou ženu a pochopil, že je lepší Bobligovi vše odsouhlasit. Také on tedy vypoví, že je děkan Lautner ve spolku s ďáblem. Zato kuchařka Zuzana až do poslední chvíle odolávala, ale při mučení španělskou botou přiznala, co po ní chtěli. Boblig i Nácek se také dočkali její nahoty. Biskup Lichtenstein dal na Bobligovy zprávy z procesů a nechal prošetřit případ děkana Lautnera. V komisi nyní bude i Lautnerův přítel a biskupův známý, děkan Winkler. U toho se pořádá posvícení, během něhož je Lautner zatčen. Lautner pochopil, že sem byl vylákán a že za tím stojí právě Winkler. Lautnerův kočí Florián jede rychle varovat faráře z okolí. Lautner je před soudem, kde proti němu vypovídají pan Sattler, jeho dcera Lízl i Zuzana. Ta je nejstatečnější, což dává Lautnerovi sílu. Farář König zemřel, ale krátce před smrtí stihl hraběnce z Galle napsat dopis, v němž ji upozornil na Bobligovy praktiky a utrácení. Hraběnka je v šoku, ale nemá na Bobliga zbraně.

Biskup se radí s ostatními kněžími, zda je Lautner vinen a zda se může použít mučení. Je rozhodnuto, že i on bude podroben tortuře (= týrání za účelem dosáhnout doznání obviněného). Boblig má z této zprávy ohromnou radost. Dává zatknout další lidi, aby měl víc peněz. Mezi nimi byla i žena pláteníka Peška. Ten nelenil a jel prosit o pomoc radního Huttera. Smluvili se, že Hutter objedná celé panství a zajede i do Olomouce za biskupem; doufají, že se jim podaří Bobliga odstranit.

Děkan Lautner vydržel míň než Zuzana, přiznal se již při mučení palečnicemi. Potom odvolal. Během druhého mučení ale nepřiznal nic a jednoho ze členů komise, děkana Winklera, to zmátlo. Pochopil, že Lautnerovi křivdil. Protože se do kraje blížili Turci, přestěhovali Lautnera do Mohelnice. Děkan Winkler ho do tamější věznice přišel poprosit o odpustění. Pláteníkova žena Marie Pešková a další mají být ten den upáleni. Pláteník se popravy neúčastní, je zdrcen. I on je nakonec obviněn. Děkan Lautner je odhodlán vydržet jakékoli mučení, ale při natahování na skřípec selže. Je zbaven

svého kněžství a souzen. Nechce však, aby zůstal v očích dalších generací očerněn, a tak napíše biskupovi. Ten je k jeho prosbám hluchý. Nakonec se pořádá veliký tribunál, při němž je Lautner zbaven všech kněžských pravomocí. Následně je upálen. Biskup Lichtenstein četl jeho poslední dopis a váhal, na čí straně je pravda.

V epilogu se po osmi letech vrací domů Kašpar Hutter. Netuší, že mnoho jeho známých zemřelo na hranici – děkan Lautner, jeho žena a dcera, Zuzana Voglicková a více než 50 dalších lidí. Boblig byl odvolán až po několika letech, Nácek zemřel při nehodě s koňmi.

- **téma a motiv**

téma: ne/spravedlnost inkvizičních procesů na panství Velké Losiny

motivy: tortura (mučení), Velké Losiny, soudce Boblig, hrabě, právo, strach, ďábel

- **časoprostor**

místo: panství Velké Losiny, město Šumperk (tj. Jeseníky); v úryvku není určeno; muži hovoří zřejmě v nějaké kanceláři, řeč je o panství rodu Žerotínů Velké Losiny, které spravuje hraběnka z Galle a kde řádí inkvizitor Boblig

čas: konec 17. století (léta 1678 až 1683, epilog rok 1691)

- **kompoziční výstavba**

Úryvek se skládá z 12 odstavců, většinu z nich tvoří přímá řeč.

Děj je vyprávěn chronologicky.

- **literární forma, druh a žánr**

próza, epika, historický román

- **vypravěč**

Vypravěč v er-formě, je objektivním pozorovatelem děje, čtenářům předkládá příběh, ale nijak jej nehodnotí.

- **postava**

V úryvku vystupují dvě postavy, hraběcí Milost a sekretář:

Milost – plní svoje povinnosti (starost o sirotky), ale nehodlá si komplikovat život zasahováním do inkvizičních procesů; je pohodlný, necitlivý, příliš praktický

sekretář – mladý, cítí nespravedlnost a rád by s ní něco udělal, ale nemá dost odvahy postavit se hraběti

další postavy:

děkan Kryštof Alois Lautner – nejprve všemi oblíbený farář, milý, upřímný; postava hlavní kladná, symbol dobra, později kvůli pošpinění od odsouzených všemi nenáviděný, podezíraný z čarodějnictví
inkvizitor Jindřich František Boblig z Edelstadtu – zlý, jde mu o moc a o peníze, zneužívá svého postavení, je naprosto bez svědomí, nezná slitování; postava hlavní záporná, symbol zla a krutosti
kuchařka Zuzana Voglicková – mladá, krásná, černé vlasy a oči, hezká postava, velmi statečná, je si vědoma toho, že ji lidé podezírají z toho, že ji děkan Lautner využívá jako ženu, ačkoli to není pravda, mrzí ji to, ale je mu vděčná za to, že se jí jako sirotka ujal; postava vedlejší kladná

Ignác – Bobligův pomocník, znetvořený hrbáč, bez svědomí, je úlisný – rád vyhledává na těle žen mateřská znaménka, všichni se ho bojí; postava vedlejší záporná

kat Jokl – mydlář bez svědomí, za mučení vězňů má víc peněz než jen za věznění, a tak má radost, když jsou domnělé čarodějnice podrobeny tortuře, postava vedlejší záporná

děkan Vojtěch Winkler – býval Lautnerův přítel, ale zradil ho, protože se chtěl zavděčit biskupovi

biskup Lichtenstein – osobně se setkal s Lautnerem i Bobligem, není schopen si utvořit jasný názor ani na jednoho z nich, je váhavý, nakonec se přikloní k Bobligovi

- **vyprávěcí způsoby**

přímá řeč – v úryvku promlouvají dvě postavy

- **typy promluv**

v úryvku je v malé míře pásmo vypravěče, převažuje dialog

- **jazykové prostředky a jejich funkce ve výňatku**

hypokoristikum (domácké jméno)

Přemek

archaická vazba

Používá stejných praktik.

zdrobnělina

varhánky

řečnická otázka

U Žerotínů?, Tak co se vám tu nezdá, mladý muži?, Co je vám do těch venkovských bab?

- hrabě sekretářovi střídavě tyká i vyká

- **tropy a figury a jejich funkce ve výňatku**

apoziopeze (nedořčenost)

spravuje jejich teta..., Nyní jsme již dál...

personifikace

hlas prozrazoval rozmrzelost

přirovnání

Z právního hlediska je věc jasná jako slunce.

Literárněhistorický kontext

- **kontext autorovy tvorby**

20. století

Václav Kaplický (1895–1982)

- prozaik, publicista, autor kronik, legionářské prózy a především historických románů
- narozen ve Starém Táboře (dnešní Sezimovo Ústí)
- otec zemědělec byl těžce nemocný, matka vydělávala šitím a výpomocí
- vystudoval reálku
- účastník 1. sv. války, byl zajat, poté se stal legionářem
- byl zatčen, vězněn a poslán do ČSR jako vězeň
- pracoval na sekretariátě Svazu československých legionářů a na Ministerstvu národní obrany
- poté pracoval jako redaktor v nakladatelstvích (Melantrich, Družstevní práce aj.)
- od r. 1950 byl spisovatelem z povolání
- přítel básníka Josefa Hory
- vystupoval proti fašismu
- používal šifru vk
- zemřel v Praze, je pochován na Vyšehradě

- přispíval do Rudého práva, Varu, Práva lidu, Venkova, Zlatého máje...

- pracoval v redakci Literárních novin a Hovorů o knihách

Červen v Pučálkách, Něžný manžel – satirická díla zobrazující maloměšťáctví

Gornostaj – próza s autobiografickými prvky, pomezí reportáže a beletrie

Ještě nehřmí – zobrazení situace den před 1. sv. válkou ve škole

historická próza:

- vzniká od 50. let, věnuje se době husitské a době čarodějnických procesů
- promyšlená kompozice, využití archaického jazyka (návaznost na Vančuru)
- Hvězda na východě* – hlavní hrdina legionář
- Čtveráci, Železná koruna, Zaťatá pěst* – kroniky selských povstání
- Táborská republika* – dějiny rodného kraje, z doby husitství
- Kdo s koho, Nalezeno právem* – doba předbělohorská a pobělohorská
- O věrnosti a zradě, Královský souboj* – historické knihy pro mládež

- **literární / obecně kulturní kontext**

Historická próza po 2. sv. válce:

historická tematika = únik od reality

Moderní historická próza:

Miloš Václav Kratochvíl (1904–1988)

- prozaik, scenárista
- pracoval v Archivu hlavního města Prahy, jako dramaturg Čs. státního filmu, profesor na Filmové fakultě AMU
- Bludná pouť* – 3 povídky – 3 osudy zemanů, paralela stavovského povstání a mnichovské zrady
- Osamělý rváč* – o vojevůdci Rudolfa II. Rusworma
- Král obléká halenu* – o králi Václavu IV.
- Mistr Jan* – román o vzniku učení Jana Husa

Vladimír Neff (1909–1983)

- spisovatel, překladatel, scenárista
- od r. 1935 redaktorem v Melantrichu, od r. 1939 se věnoval psaní
- vypravěčský talent, jeden z nejplodnějších autorů 20. století

historická tematika: *Srpnovští páni* – z období husitských válek
pentologie *Sňatky z rozumu* – rodina Bornů a Nedobylů, společnost od poloviny 19. stol. do r. 1945
trilogie *Královny nemají nohy*, *Prsten Borgiů*, *Krásná čarodějka* – osudy šlechtice Petra Kukaně

František Kožík (1909–1997)

- spisovatel, dramatik, scenárista, libretista
- pracoval v rozhlasu, jako dramaturg Čs. filmu, vyučoval loutkářství
- víc než 100 děl, různorodá tematika

Největší z pierotů – nejznámější román, o životě francouzského mima Gasparda Deburaua (1796–1846), který pocházel z Kolína

Bolestný a hrdinský život J. A. Komenského

Po zarostlém chodníčku – o skladateli Leoši Janáčkovi

Miláček národa – o životě J. K. Tyla

Jiří Šotola (1924–1989)

- básník, prozaik, dramatik, herec, režisér (hercem a režisérem v Hradci Králové)

Tovaryšstvo Ježíšovo – románová epopoj z konce třicetileté války, panství Košumberk

Kuře na rožni – román z doby napoleonských válek, zběh Matěj Kuře se přidá k potulným hercům a dostane se s nimi až do Benátek

Svatý na mostě – o Janu Nepomuckém, který byl r. 1393 shozen do Vltavy

Vladimír Körner (* 1939)

- prozaik, dramaturg, filmový a televizní scenárista
- studia Filmové průmyslové školy v Čimelicích, poté FAMU obor dramaturgie

Adelheid – novela o odsunu Němců ze severovýchodní Moravy

Údolí včel – baladická novela ze 13. století

Krev zmizelého – nejnovější filmové zpracování

Další údaje o knize:

- **dominantní slohový postup:**

vyprávěcí

- **vysvětlení názvu díla:**

Kladivo na čarodějnice – latinský spis *Malleus maleficarum* (česky *Kladivo na čarodějnice*) vyšel roku 1488 ve Štrasburku. Byla to příručka, kterou se řídili inkvizitoři během soudních procesů. Touto knihou se řídí také inkvizitor Boblig vystupující v románu.

- **posouzení aktuálnosti díla:**

Inkviziční procesy již naštěstí neprobíhají. Stále aktuální je lidská zloba, touha po pomstě, závist, náboženský fanatismus; tyto vlastnosti způsobily honbu za čarodějnicemi, ale škodí i dnes.

- **pravděpodobný adresát:**

Dílo obsahuje detailní popisy mučících nástrojů (palečnice, španělská bota) a upalování. Čtenář by se měl na tyto skutečnosti připravit, aby nebyl zděšený. Dílo je tedy určeno odolnějším čtenářům a čtenářům se zájmem o historii.

- **určení smyslu díla:**

Román má být varováním před šířícím se zlem, ale zároveň před silou strachu.

- **zařazení knihy do kontextu celého autorova díla:**

Knihla vyšla roku 1963 a je pravděpodobně neznámějším románem Kaplického. Autor v ní zobrazuje historii svého rodného kraje.

- **tematicky podobné dílo:**

Edgar Allan Poe – Jáma a kyvadlo: hlavní hrdina je v cele, kam ho poslal inkviziční soud

- **porovnání s filmovou verzí nebo dramatisací:**

Stejnomený černobílý film natočil roku 1969 Otakar Vávra. Film skvěle vystihuje děsivou atmosféru a je hodnocen jako 78. nejlepší film.